

Llengua i construcció social

Josep M. Nadal

Catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de Girona

I. Solem enfrontar-nos a les llengües carregats de prejudicis. Un dels més estesos es fonamenta en la passió occidental per la unitat i es pot relacionar amb el mite de Babel: a partir de la narració bíblica, la història de les llengües sempre ha estat vista com un camí que va de la unitat a una fragmentació que sempre ha estat percebuda com un càstig.

En el món romànic, el mite de la unitat ha estat afavorit per la manera com fem la fotografia del passat: unes vegades, a través de la comparació i reconstrucció lingüístiques, que, per definició, duen a una antiga llengua comuna; unes altres vegades, a través de les dades que traiem d'uns textos escrits que, també per definició, projecten la idea d'una antiga llengua comuna. Per això estem convençuts que abans de les llengües sempre hi ha hagut «una llengua». I reculant molt, «la llengua», que era perfecta perquè provenia del mateix acte de la creació del món, en la qual coincidien el significat i una idea de la natura de les coses. Però el càstig de Babel hauria consolidat l'oblit d'aquesta llengua que ja s'havia iniciat amb l'expulsió del paradís. Dante ja havia explicat en el *De vulgari eloquentia* que la confusió babèlica «no ha estat sinó l'oblit de la llengua precedent». Per culpa d'aquest oblit, mots i idees de les coses necessàriament havien deixat de coincidir perquè el món continuava essent un i en canvi, ara, les llengües eren moltes. És així com l'*Homo loquens* s'hauria allunyat de l'*Homo sapiens*. I des d'aquest dia l'home occidental ha afrontat amb disgust la diversitat de llengües.

Però, quan diem *llengües*, de què parlem, exactament? La llengua és una construcció política que es projecta sobre un material lingüístic prepolític. La distinció entre *idiomes naturals* i *llengua*, que ja feia Roger Bacon el segle XIII, permet de superar una bona part dels malentesos amb què mirem el món postbabèlic, és a dir, el món

de no se sap ben bé quantes, encara que moltes, llengües. Una indeterminació quantitativa, aquesta, que no s'ha pogut resoldre perquè a una bona part del món occidental el procés de construcció de les llengües encara és discutible i discutit, i perquè a una altra part del món no es pot aplicar el concepte de *llengua* perquè encara no s'hi han produït els processos sociolingüístics necessaris.

D'acord amb aquests models que Europa ha intentat d'estendre a tot el món, la construcció de les llengües ha seguit tres etapes que sempre han implicat una reducció de la diversitat:

- segles VIII-XV, *escripturació*
- segles XV-XVIII, *codificació*
- segles XVIII-XX, *estatalització*.

En les dues primeres etapes, la construcció de les llengües es va produir en el marc d'unes organitzacions polítiques que eren alhora universals i locals. Per això unitat i diversitat no estaven en contradicció. Algú s'hi ha referit com «la paradoxa dels imperis» contraposant-la a les «contradiccions de la república». Però en la tercera etapa hi va haver un aparellament entre *estat* i *nació* i entre *territori* i *llengua* que necessàriament havia d'entrar en contradicció amb el pluralisme de les dues etapes anteriors, perquè el nombre d'estats és menor que el nombre de les llengües que havien superat les dues primeres etapes. I, com que aquestes en alguns casos ja tenien prou força per oposar-se a la liquidació, el conflicte era inevitable. En aquest sentit, com diu Roland J. L. Breton,

[...] el mapa real de les llengües del món actual és, de fet, el dels estats, que s'han atorgat, en tots els casos, el dret de decidir quina haurà de ser la llengua oficial dels habitants del seu territori. Estats que són, pràcticament tots, monolingües, sigui quina sigui la diversitat de la seva població [...]. La geografia de les llengües oficials és la de les llengües obligatòries, les úniques que s'ensenyen als nens escolaritzats, les úniques que s'utilitzen en tots els usos estatals i en la major part dels usos escrits mediàtics, comercials, econòmics i fins i tot privats. El mapa de les llengües d'estat coincideix, així mateix, amb el mapa de les llengües de cultura, de l'estatus social i del poder. És el mapa del prestigi lingüístic, ja que l'estat valoritza i difon el medi lingüístic que ha triat amb la mateixa intensitat amb què tendeix a menysvalorar, estigmatitzar, bandejar, marginalitzar i eradicar les parles que no reconeix [...] (la vocació de les quals seria la de desaparèixer davant del progrés que representa la llengua de l'estat). Un discurs, en definitiva, que té com a objectiu persuadir els locutors d'aquestes llengües que abandonin el seu ús i, principalment, que no el transmetin a les generacions següents.

No es pot negar que l'objectiu fonamental de l'«estat nació» ha estat transformar el territori en un espai on «el poble» és mobilitzat políticament i culturalment per *crear un espai de comunicació homogeni* que dugui a la llengua nacional. I en aquest context els termes *nacional* i *estatal* són la mateixa cosa, i, per tant, aquesta llengua entra en conflicte amb les «antigues llengües nacionals» que no han estat triades per l'Estat. L'estat nació és, per definició, culturicida. I encara més avui perquè està afeblit per la pèrdua de capacitat de decisió a causa de la globalització i tendeix a afirmar, com a defensa compensatòria, una identitat nacional i cultural encara més exclouent. Ho hem comprovat amb les actituds expressades en el debat sobre l'Estatut català.

En conseqüència, la situació d'avui «es troba condicionada, per sobre de tot, per l'existència d'uns estats que, a tot arreu, des de fa dos segles han decidit intervenir en la història lingüística i que, en el seu nom, propaguen exclusivament un escàs centenar de llengües a expens de gairebé totes les altres, que així són empeses a la desaparició». Però aquest condicionament estatal no ha estat uniforme, i el cas d'Espanya, en contrast amb el de França, ho exemplifica prou bé: en el segle XVI l'Imperi de Carles V no afavoria una opció com la que promovia el rei Francesc I de França. Crec que aquesta és una de les coses que expliquen per què a Espanya avui encara es pot discutir el model d'estat i, doncs, el mapa de les llengües. Ja ho va assenyalar fa uns anys John H. Elliott quan afirmava que «la lengua, como Nebrija nos recuerda, siempre ha sido compañera del imperio; pero el imperio habla en muchas lenguas».

El resultat d'aquest procés espanyol ha estat que el mapa de les llengües d'Espanya no és una cosa que avui es pugui donar per tancada. El conflicte hi és i la tensió prové d'un concepte de l'Estat que, en nom de la nació hegemònica que s'ha apropiat de l'Estat, necessita silenciar totes les altres nacions i les seves llengües. Ho ha explicat Miquel Caminal: «El nudo gordiano o dificultad insoluble se encuentra en la equivalencia entre Estado y Nación, es decir el Estado nacional... El «Estado ideal», tanto en su forma unitaria como en su forma federal, es nacional. El nacionalismo hace del Estado, nación; y el nacionalismo proyecta las naciones sin Estado hacia su derecho de autodeterminación. Éste es el círculo vicioso del nacionalismo y del modelo de Estado Nacional».

II. En aquest procés de conversió de l'antic estat compost en nació, el territori ha pres una importància cabdal que explica per què des del Renaixement els mapes s'han convertit en un factor clau. En el segle XVI va començar una «llarga guerra per reorganitzar l'espai» per fer-lo internament «transparent», és a dir, fàcil per a un govern estatal que pretenia estar per sobre dels poders locals. I és clar, un conjunt d'espais internament transparents, homogenis, per tant, és com un tauler d'escacs on

cada quadrat ha d'eliminar les diferències internes i ha d'emfasitzar les diferències externes. Calia, doncs, dibuixar els mapes i, després, aconseguir que el territori fos un reflex del mapa, al qual es comença a donar una forma regular i recognoscible, com si així es reforçés el seu caràcter natural. L'*hexagone* francès n'és una manifestació primerenca. Però aquest procés d'homogeneïtzació interna que acompanya l'inici dels estats moderns encara no proposava l'homogeneïtzació lingüística. Potser a França una mica des del 1539. Però no a d'altres llocs on continuaven convivint diferents llengües amb funcions diferents.

A finals del segle XVIII, aquest tauler d'escacs va incorporar la llengua als marcadors territorials. Cada territori estatal havia d'aparellar-se amb una i només una llengua, la llengua nacional, que havia d'ocupar totes les funcions i ser imposada a tots els ciutadans. Com ha dit Lluís Aracil, «la llengua nacional és un afer important: és la llengua». En conclusió, des de l'inici de l'Europa dels estats, el camí ha avançat cap a una reducció del nombre de llengües com a conseqüència de la tendència al monolingüisme estatal a la qual s'han oposat, en alguns casos, resistències. Auguste Brun ja ho va explicar molt bé l'any 1946 tot referint-se als eslògans de la Revolució Francesa:

La unitat de la República exigeix la unitat de l'idioma [...]. Ciutadans, si detesteu el federalisme, heu d'abjurar del federalisme lingüístic. La llengua ha de ser una, com la República. Aquesta era la concepció jacobina de la unitat.

III. Fins ara m'he centrat en un aspecte del procés. El torno a resumir: l'estat ha seguit un procés d'homogeneïtzació interna que ha comportat una reducció de la diversitat lingüística. Europa n'és l'exemple paradigmàtic. Però hi ha un altre aspecte que també ha amenaçat la diversitat lingüística, en aquest cas fora d'Europa. Es tracta del fet que des del Renaixement alguns estats europeus iniciessin una aventura més enllà de les seves fronteres amb la intenció d'apropriar-se de la totalitat del planeta en el marc d'una economia cada cop més mundialitzada. De fet, la globalització és una colonització iniciada fa temps, que entre el segle XVI i avui ha pres una intensitat extraordinària i que avui, a través d'uns quants processos que fins ara mai no havien coincidit, sembla imparabile: l'exploració de territoris desconeguts, les conquestes militars, l'ampliació del radi d'acció del diner, la difusió de les idees, el comerç, l'acció de les multinacionals, els organismes internacionals i els fenòmens migratoris. Tots aquests processos exemplifiquen formes de globalització que gairebé sempre equivalen a formes de colonització. Ja es veu, doncs, que la globalització no és pas un fenomen del segle XXI. Allò que és nou és la intensitat i la universalitat del fenomen.

A través d'aquest procés expansiu, algunes llengües han esdevingut *llengües imperials* (llengües parlades a molts països per molta gent). El fet és important.

Per resumir, fins a finals del segle XX assistim: 1) a la creació de les llengües europees per reagrupació d'algunes de les microllengües sorgides de la diversitat amagada sota el llatí institucional de l'Imperi; 2) a la reducció progressiva de la diversitat de llengües que tindria el moment culminant amb la creació de l'estat nació i amb la tendència homogeneïtzadora cap al monolingüisme territorial que afavoreix no més d'un centenar de llengües; 3) a l'aparició reeixida d'algunes resistències i, doncs, a la construcció social de llengües alternatives a les llengües estatals, i 4) a la conversió d'algunes llengües d'estat, no més de deu o dotze, en llengües imperials, gairebé sempre com a producte de l'expansió colonial a d'altres territoris.

IV. Avui, però, les coses han canviat molt, ja que la majoria de les llengües han deixat de viure aïllades i, per tant, la parella *llengua/territori* ha de repensar-se. Condicionats per la proximitat de l'anterior marc històric, encara tendim a considerar el conflicte de llengües com un enfrontament entre la llengua històrica del territori, el català en el nostre cas, i la llengua imposada per l'estat culturicida, el castellà (que després de tot aconseguiria anomenar-se *espanyol*). I és cert que la història ha estat aquesta fins gairebé la fi del segle XX. Però l'Europa d'avui ha experimentat un fort augment de la complexitat lingüística a causa de l'augment de les llengües històriques que es resisteixen a desaparèixer i a causa de l'arribada de moltes llengües noves amb els fluxos migratoris.

Quines són les conseqüències més immediates d'aquesta nova complexitat?

1. Una primera qüestió. És segur que el nombre de les llengües ha augmentat al llarg de la història humana perquè hi ha alguna relació entre creixement demogràfic i creixement del nombre de llengües: com a mínim hem d'acceptar que aquell és una condició necessària per a aquest. Però els dos creixements no han estat paral·lels perquè l'evolució del nombre de llengües està regulada per altres variables. A l'inici del segle XXI, el món té una població set vegades més gran que a l'inici del segle XIX i, en canvi, el creixement de les llengües no ha estat el mateix. Entre els segles XVI i XX hi ha hagut una aturada en el creixement de la densitat lingüística. I molts estudiosos creuen que avui tendim irremeiablement a la «mort massiva de llengües».

L'aturada s'explica fàcilment pel que hem dit amb relació a l'Europa moderna i la influència que ha exercit a la resta del món. Els estats nació i la modernització que els ha acompanyat (concentració de la població, augment de les vies de comunicació i dels intercanvis, homogeneïtzació de les formes de vida, etc.) han estat factors clau de l'aturada. I abans, amb l'escripturació i la codificació que la impremta implicava, ja hi havia hagut

una certa reducció de la diversitat. Sembla com si per fer-se sostenible, la diversitat posés límits a la fragmentació. Potser per això Europa és el continent amb menys llengües.

TAULA 1

Continent	Llengües	Percentatge
Amèrica	1.000	15
Àfrica	2.011	30
Europa	225	3
Àsia	2.165	32
Pacífic	1.302	19

2. Una segona qüestió. Els canvis poblacionals del món es caracteritzen en els darrers cinquanta anys pel creixement espectacular de la vida urbana i per les migracions selectives cap a uns pocs països. Com a conseqüència d'aquestes dues tendències, s'està produint, en primer lloc, un gran augment de les *megaciutats*, la majoria en països en procés de desenvolupament, i, en segon lloc, una acumulació de població desplaçada en uns pocs països, fins al punt que cinquanta-cinc països concentren el 90 % de la població migrada.

En aquest context es concentren moltes llengües noves. Algunes, arribades amb la immigració, amb una demografia petitíssima i de vegades sense cap tradició escrita, que se sobreposen a la llengua o a les llengües històriques. D'altres, arribades per dalt amb la uniformització de la globalització, amb una demografia alta. La complexitat lingüística resultant es converteix en un factor reductiu essencial perquè «com més gran és la densitat de llengües, més amenaçades viuen». Entre altres raons perquè hi ha una relació directament proporcional entre alta densitat lingüística i baixa magnitud de les llengües: si hi ha moltes llengües, gairebé totes són petites. Catalunya, i molt especialment Barcelona, no han escapat d'aquestes tendències. No m'entretindrè a donar dades de la immigració perquè ja són conegudes.

V. Com s'ha d'analitzar aquesta nova complexitat lingüística? Louis-Jean Calvet ens ha proposat un bon instrument per abordar la qüestió: el model gravitacional.

Calvet parteix de la idea que la diversitat postbabèlica presenta regularitats interpretables. Les que ara ens interessin són les que regulen la sostenibilitat de les llengües. La més potent i general és la que es basa en les relacions de força. «Partint del

principi que les llengües es relacionen a través dels bilingües i que els sistemes de bilingüisme són jerarquitzats, condicionats per relacions de força, arribem a una representació de les relacions entre les llengües del món en termes de gravitacions al voltant d'unes llengües pivot escalonades a nivells diferents...»

En aquest model s'expliciten les relacions de força que mantenen entre si les llengües. Com que fins fa ben poc la lingüística moderna ha viscut obsessionada per ser considerada una ciència i, en conseqüència, només s'ha preocupat de les característiques estructurals de les llengües, s'ha imposat la idea que «totes les llengües són iguals». I és veritat que des d'un punt de vista estructural són iguals. Però quan les considerem com una construcció social hi ha molts factors que les fan desiguals. I d'aquestes desigualtats sorgeixen les relacions de força que les situen en un lloc o un altre, més cèntric o més perifèric, del sistema. I és també d'aquestes desigualtats d'on sorgeix la tendència, avui més forta que mai, a la reducció de la diversitat. Per tant, allò que situa moltes llengües en situació de risc.

Quins són aquests factors que fan desiguals les llengües?

1. La magnitud. El miratge d'una igualtat desitjada però inexistent ens duu a creure que la magnitud de les llengües no ha de tenir-se en compte. Però les coses són diferents i en les converses de carrer ser «llengua gran» o ser «llengua petita» forma part de qualsevol argumentació. I no podem negar que les llengües són, si ateníem el nombre de parlants, molt diferents. Vegeu-ne el resum següent a la taula 2.

TAULA 2

Nombre de parlants	Nombre de llengües	% de llengües
Més de 100 milions	8	0,13
Entre 10 i 99,9 milions	72	1,2
Entre 1 i 9,9 milions	239	3,9
Entre 100.000 i 999.000	795	13,1
Entre 10.000 i 99.000	1.605	26,5
Entre 1.000 i 9.999	1.782	29,4
Entre 100 i 999	1.075	17,7
Entre 10 i 99	302	5
D'1 a 9	181	3

Hi ha d'altres factors relacionats amb la magnitud. Hi ha llengües que ocupen un espai molt gran: de fet, entre només cinc grans llengües (anglès, francès, rus, espanyol i xinès mandarí) s'ocupa el 60 % del planeta; hi ha llengües que són parlades a molts estats: entre només nou llengües (anglès, francès, àrab, castellà, portuguès, indonesi, xinès mandarí, rus i hindi) sumen cent trenta-nou estats; hi ha llengües que són parlades per un percentatge molt alt de la població mundial: entre només onze llengües (xinès mandarí, anglès, hindi, castellà, rus, àrab, bengalí, indonesi, francès, alemany i japonès) sumen el 60,72 % dels parlants del món, i hi ha llengües que són apreses com a segona llengua per molta gent, cosa que en demostra el poder d'atracció: per exemple, l'anglès, amb 379.430.000; l'hindi, amb 261.740.000; l'indonesi, amb 151.158.000; el suahili, amb 80.210.000, o el francès, amb 58.360.000.

La conjunció d'aquests quatre factors selecciona unes poques llengües, generalment entre les més parlades, les que Calvet anomena en el seu model *hiperllengua i llengües imperials*, que formen grans àrees de comunicació internacional (l'anglofonia, la francofonia, etc.) a les quals semblen reservades unes funcions que atorga el mateix mercat i que s'escapen del control dels mateixos estats.

2. Deixar de ser un supòsit: el monolingüisme d'uns quants. Acabem de veure que la desigualtat entre les llengües, derivada en part de la seva magnitud, es manifesta en l'actitud dels parlants amb relació a l'adquisició d'una segona llengua. En general, els parlants tendeixen a adquirir llengües d'una gravitació superior o idèntica a la seva llengua. Per això els parlants nadius de l'anglès es mostren tan reacs a adquirir, sigui quina sigui, una segona llengua. I per la mateixa raó els parlants nadius de les llengües imperials tendeixen a adquirir només l'anglès o una altra llengua imperial. I així successivament. Per això en els estats multilingües els parlants nadius de la llengua estatal no solen parlar cap de les altres llengües de l'estat. Per tant, el monolingüisme augmenta a mesura que les llengües s'acosten al centre de gravetat absolut, on hi ha unes poques llengües grans, amb l'anglès en la posició més central, i el multilingüisme augmenta a mesura que ens acostem a la perifèria del sistema, on estan situades les llengües petites. I només s'escapen d'aquesta tendència els parlants de llengües que encara viuen en situacions d'incomunicació absoluta; en aquest cas, el monolingüisme no és una conseqüència de la força de les llengües en qüestió, sinó de la situació d'aquestes llengües que de moment encara viuen fora del sistema.

Resumint. La situació final és aquesta: 1) un percentatge petit dels parlants del món viu en territoris amb moltes llengües i es veu obligat a practicar el multilingüisme: el 4 % de la població del món es reparteix el 96 % de les llengües del món; 2) tots

aquests parlants, a més, han adquirit alguna de les grans llengües, una de les quals és, en els estats multilingües, la llengua estatal, i 3) tothom suposa que utilitzant alguna d'aquestes grans llengües serà entès. En canvi, les llengües petites, històriques o acabades d'arribar, han deixat de formar part del conjunt de coses que donem per fetes, és a dir, han deixat de formar part de les pautes de comportament de les situacions presidides per l'anonimat. Les conseqüències lingüístiques d'aquesta situació són fàcils d'imaginar: les llengües petites han deixat de ser segures.

3. La territorialitat i la individualització. Abans he fet referència a la importància que la delimitació dels territoris ha tingut en la creació dels estats i, encara més, en el pas d'aquests als estats nació. La cartografia i l'estatalització del món han anat de bracet. Els mapes, doncs, no han estat ni són irrellevants. El català ho expressa molt bé: sortir o no sortir al mapa és sinònim de ser o de no ser. Les fronteres, doncs, són fonamentals. Però els mapes polítics i les fronteres que dibuixen són artificials. I a més no són innocents: intenten que el territori acabi essent realment un reflex del mateix mapa. Per això la construcció de l'estat nació intenta sobreposar els mapes polítics que dibuixa sobre uns mapes etnolingüístics que reflecteixen realitats prèvies a l'Estat. L'objectiu sempre és el mateix: treure del mapa allò que no quadra; i, per fer-ho, l'estat nació mai no ha pogut evitar les pràctiques violentes. Encara que alguns voldrien que no ho recordéssim. Ja ens ho va recordar Renan: «El olvido, diría incluso el error histórico, son un factor esencial en la creación de una nación, de ahí que el progreso de los estudios históricos resulte a menudo un peligro para la nacionalidad. La investigación histórica, en efecto, descubre los hechos violentos acaecidos en el origen de todas las formaciones políticas, incluso aquellas cuyas consecuencias han sido de lo más benéficas. La unidad siempre se hace brutalmente; la reunión de la Francia del Norte y de la Francia del Sur ha sido fruto de un exterminio y de un terror continuado durante cerca de un siglo...» I en aquest cas, esborrar del mapa és sinònim de neteja ètnica. I, com ha indicat Will Kymlicka, l'ocultació de la violència amb què s'han imposat les fronteres estatals és el que ara les fa tan difícils de discutir, fins al punt que si ho fas et situes fora de la llei. Però les fronteres s'han introduït injustament i, per tant, continuen essent una font de conflictes. Un estudi de les contradiccions entre els dos mapes seria molt il·lustratiu. I sempre trobaríem el mateix problema: la construcció de l'estat nació que sempre es basa en la inclusió forçosa de les velles nacions en la nova nació (estat). Una inclusió que sempre produeix un desequilibri intern temporal: la coexistència en un mateix territori d'individus bil·lingües i d'individus monolingües. I, per la lògica del sistema, tots els monolingües ho són en la llengua de l'estat que esdevé l'única llengua segura per parlar amb desco-

neguts. Avui aquesta situació s'ha agreujat amb la presència d'altres grups que tenen una llengua identitària pròpia que sovint no és ni el castellà ni el català. Perquè en aquesta situació la tria d'una de les llengües del país receptor els duu irremeiablement a la llengua de l'estat, perquè és l'única que forma part del conjunt de coses que poden donar per fetes.

Les contradiccions de les fronteres també es reflecteixen en la nominació, que és un element fonamental per al manteniment de la llengua. Sortir al mapa és sinònim de ser, i ser implica tenir un nom. Però la fragmentació del territori etnolingüístic produïda pel mapa polític converteix la nominació en un conflicte recurrent de les llengües perifèriques. És la diferència de passar de *castellà* a *espanyol* a passar de *català* a *català*, *valencià* i *balear*.

La desvertebració del territori i les incerteses de la nominació són característiques de les llengües perifèriques i n'impedeixen una individualització clara que també pot ser dificultada per la proximitat de les llengües i per la manca de gramatització. L'estandardització és, en aquest sentit, fonamental. Però també aquí, una altra vegada, hi ha problemes perquè entre les llengües perifèriques i la llengua de l'estat se sol produir un procés d'*aclimatació* que tendeix a una certa hibridació. És el que ha passat amb el «francès» i les altres llengües germanes, com ara el picard: aquestes, de tan semblants, poden passar per variants d'aquell. Consegüentment, deixen de tenir nom i deixen de sortir al mapa.

4. Repartiment de funcions: el temps de la multiglòssia? El model gravitacional origina dues preguntes importants. 1) Es produeix un repartiment funcional de les llengües (una mena de *multiglòssia*)?; 2) la posició jeràrquica que ocupa cada llengua en el sistema determina la funció que pot tenir-hi? En el món universitari, la llengua anglesa s'ha convertit, certament, en «la llengua» de la recerca. Unes poques llengües del centre del sistema tenen l'exclusiva de les relacions internacionals. El lligam entre religió i llengua és, en alguns casos, evident. O, per posar un altre exemple, ara intranscendent, l'italià sembla ocupar un lloc preferent a l'òpera.

La correspondència entre llengües i funcions és més complexa en els territoris multilingües on la família, els amics, la feina, l'escola, l'Administració, la religió, la creació literària, els mitjans de comunicació, l'oci, etc., delimiten unes àrees de comunicació que es creuen amb grups diferents i amb unes quantes llengües en joc. Josep M. Colomer ha centrat molt bé la situació: «Una llengua defineix una àrea de comunicació. La major part de la gent viu inserida en diverses xarxes de comunicació de diferent amplària que poden ser organitzades a través de diferents llengües. Es pot parlar de llengües «grans» i llengües «petites» pel nombre de persones que hi estan

vinculades. Actualment, molts individus comparteixen un sistema lingüístic dual format per alguna petita llengua local i una o més grans «llengües franques».

Ja sé que fa uns anys miràvem la *diglòssia* amb desconfiança. Eren els temps en què les tensions lingüístiques només es produïen entre la llengua hegemònica de l'Estat i la llengua històrica del territori. I en aquesta situació la *diglòssia* semblava una capitulació de la llengua més feble a la qual semblaven reservar-se només les funcions secundàries. Era, doncs, un pas més en la reculada de les llengües febles i, consegüentment, la normalització de la llengua amenaçada duia a lluitar per ocupar tots els espais funcionals. Però en la situació actual, la *multiglòssia* sembla inevitable perquè les àrees de comunicació són moltes, i les llengües també. I com que ni les unes ni les altres no són iguals, semblen buscar-se mecànicament.

Per tant, potser més que mirar-nos la *multiglòssia* amb desconfiança, hauríem de considerar com gestionar-la i quin paper hi han de tenir les llengües per assegurar la sostenibilitat de la diversitat lingüística. Les tensions són múltiples. I probablement les llengües històriques hi tindran el paper més difícil. En primer lloc, perquè les grans llengües —la hiperllengua, les llengües imperials i, si és el cas, la llengua de l'estat— tendeixen a ocupar unes àrees de comunicació que el mateix mercat els assigna a causa de la magnitud de tots dos. Aquests espais solen depassar els límits del territori nacional i, en conseqüència, no és fàcil intervenir-hi. En segon lloc, perquè es configuren unes altres àrees molt més locals que temporalment semblen reservades, també mecànicament, a cadascuna de les llengües, les de sempre i les que acaben d'arribar. En aquestes àrees també és difícil intervenir-hi, perquè la regulació és produïda per interessos molt particulars: la família, els amics, etc. I en tercer lloc, perquè les àrees intermèdies, aquelles que són menys marcades i permetrien una intervenció a favor de les llengües històriques són controlades, molt sovint, per l'Estat.

El repartiment de funcions tindrà conseqüències que desconec. I això malgrat que la situació aparenta ser estable, perquè momentàniament totes les llengües hi tenen algun paper. Però una situació com aquesta és extraordinàriament dinàmica, i l'indicador fonamental de la direcció que prendrà el futur el trobem en la pugna per ocupar espais no marcats, és a dir, espais que no són assignats mecànicament. El punt de partida és sempre el mateix: el desplaçament de les llengües ha generat una situació multilingüe en la qual poden entrar en concurrència o en conflicte llengües que ocupen jerarquies diferents en el sistema gravitacional.

Una d'aquestes àrees no marcades és definida per la comunicació més oberta en la qual es relacionen persones que poden ser de llengua diferent. En les situacions de multilingüisme cal trobar «pautes de comportament» per a la vida quotidiana. Ber-

ger i Luckmann hi van insistir el 1963 referint-se al comportament en general. Quan sortim al carrer volem saber com ens hem de comportar i com es comportaran els altres. Aquests sabers acaben guiant el comportament lingüístic. En un grup reduït en què tots ens coneixem i reconeixem sabem que podem utilitzar la nostra llengua. Però en les grans ciutats i en les relacions anònimes, que són les més freqüents en la vida moderna, què hem de fer davant d'una persona desconeguda? Què suposem que parla? I aquesta persona, què suposa que parlem nosaltres? Fa uns anys la nació podia ser concebuda com un tot homogeni i, per tant, tots podíem donar per sabut, encara que sovint era irreal, que compartíem la llengua. Però avui allò que tots donem per fet és que no compartim necessàriament la llengua. És un supòsit tan fort que de vegades quan dos parlants de la mateixa llengua es comuniquen ho fan triant una llengua que es dona per sabuda i que sovint no és la seva. I la sensació de desànim i de ridícul és immediata. I és que en una situació multilingüe cal trobar una *llengua vehicular*, una llengua amb la qual es parlen individus de llengües diferents perquè suposen que és coneguda per tots.

VI. Totes aquestes tendències es relacionen prou bé amb els *usos lingüístics* de la immigració.

El desconeixement del català entre la població immigrant xinesa, romanesa, marroquina i equatoriana de Barcelona és molt significatiu i ens fa veure que el català, a diferència del castellà, no pot donar-se per sabut. Per això la llengua castellana s'està convertint en la llengua vehicular per excel·lència. I és clar, això afecta tots els parlants, els catalanoparlants i els castellanoparlants també. Per això de vegades descobrir que la persona que m'atén a la fleca i jo compartim la llengua i, per tant, començar a comunicar-nos-hi, pot ser una autèntica aventura que, si es dona, costa temps.

Però aquestes dades s'han obtingut a partir d'una població adulta arribada de fa poc. És lògic, per tant, que el coneixement actiu o passiu del català hi presenti febleses. I no perquè sigui més difícil que el castellà que, amb l'excepció dels equatorians, no ho és, sinó perquè la utilitat futura de les dues llengües no és, en un món globalitzat, la mateixa. Caldrà, doncs, veure què passa d'aquí a uns anys quan la perspectiva d'una migració només temporal hagi desaparegut i, sobretot, què passa amb la segona generació d'immigrants, que ja haurà anat a l'escola.

I és que hem de tenir en compte que les llengües perifèriques tampoc no són iguals. El català, per exemple, presenta una situació prou especial, pels motius següents:

- és de les llengües perifèriques amb més parlants;
- és una llengua escrita, amb una literatura, un conreu científic i un ús en els mitjans de comunicació reconeguts;
- ha elaborat una història que la individualitza prou clarament en l'imaginari col·lectiu, i, a més, ha seguit un procés de gramatització prou important, especialment a partir dels darrers anys del segle XIX, i
- disposa d'un suport institucional que l'ha convertit en la llengua de l'ensenyament i de l'Administració.

TAULA 3
Coneixement de català i de castellà per part dels immigrants provinents de la Xina, Romania, el Marroc i l'Equador (en tants per cent)

	Català				Castellà			
	Xina	Romania	Marroc	Equador	Xina	Romania	Marroc	Equador
no l'entén	64,6	30,7	38,6	21,4	10,8	0,3	1,3	0,3
l'entén	26,3	49,4	43,2	62,6	34,4	20,8	20,3	8,7
i el parla	2,9	17,2	11,2	10,7	27,1	28,2	45,4	8,9
i l'escriu	4,7	2,3	6,3	5,4	26,9	50,4	33,0	88,0
NS/NC	1,7	0,4	0,7	0,0	0,8	0,2	0,0	0,0

TAULA 4
Usos lingüístics de català i de castellà per part dels immigrants provinents de la Xina (X), Romania (R), el Marroc (M) i l'Equador (E) (en tants per cent)

	Família				Amics				Feina			
	X	R	M	E	X	R	M	E	X	R	M	E
català	1,6	5,3	1,5	3,2	5,4	13,6	11,3	7,7	4,9	16,3	15,5	9,0
castellà	9,4	17,0	36,7	99,0	39,6	82,3	72,9	99,0	79,3	96,6	90,4	98,3
propri	95,5	94,9	91,0	0,3	88,5	77,6	87,5	—	55,6	11,5	19,6	—
un altre	2,0	2,6	14,5	4,7	3,7	2,9	10,5	1,5	3,5	0,7	2,1	0,9
NC	—	0,4	0,6	—	1,2	—	0,2	—	0,6	—	0,6	—

TAULA 5
*Comprensió de català i de castellà per part dels immigrants provinents
 de la Xina, Romania, el Marroc i l'Equador (en tants per cent)*

	Català (no l'entén)	Castellà (no l'entén)
Xina	64,6	10,8
Romania	30,7	0,3
Marroc	38,6	1,3
Equador	21,4	0,3

La qüestió clau, doncs, és l'ocupació de l'àrea de la vehicularietat. I la llengua que ocupi aquesta àrea és una llengua que tota la comunitat ha de donar per sabuda. El seu coneixement general és, doncs, obligat. Però el nacionalisme de l'estat-nació comporta sempre la neteja ètnica, i, per tant, l'estat nació no és compatible, per definició, amb una llengua nacional que no sigui només la de l'estat. El problema és l'estat nació. Per tant, com ha dit Miquel Caminal, «hem de començar a canviar la idea d'estat nació si volem treure la raó a aquells que continuen reclamant el dret de les nacions sense estat a l'autodeterminació nacional. L'*estat nacional*, en societats multiculturals i plurinacionals, no ha estat, ni és, neutral. Proclama una nació i amaga les altres, com és lògic atesa la seva naturalesa i els seus orígens... Només hi haurà neutralitat si se secularitza l'estat, és a dir, si se l'allibera de la clausura cultural nacional». Per això, fa poc, s'han dit les coses que s'han dit. I per això encara es diuen.